

СТАНОВЛЕННЯ ЙОРДАНСЬКОЇ ДІАЛЕКТНОЇ МАКРОСИСТЕМИ

Соціолінгвісти виділяють два типи мовної ситуації на Близькому Сході за соціальною ознакою: суспільства з довгою історією соціальних відносин (великі міста та культурні центри на кшталт Каїра, Дамаска) та нові суспільства, які виникли внаслідок швидкої урбанізації та міграцій населення (країни Перської затоки, Йорданія) [Al-Wer 2009, 635]. У першому випадку визначальною для мовної ситуації є система ієрархії соціальних класів, яка складалася впродовж тривалого періоду, у другому – етнічні та плеємні чинники, регіональне походження.

Йорданія є цікавим прикладом молодого гетерогенного суспільства, мовна ситуація в якому значною мірою відрізняється від тих, які склалися в арабомовних країнах на кшталт Єгипту. Однак на сьогоднішній день система розмовних ідіомів цієї країни не була об'єктом комплексного дослідження у вітчизняній лінгвоарабістиці. Проте існує кілька ґрунтовних наукових статей зарубіжних дослідників, присвячених соціолінгвістичним та структурним аспектам йорданських діалектів [Palva 2004; Sakarna 2005; Al-Wer 2007; 2007a; Sawaie 2007].

В османський період територія сучасної Йорданії не мала окремого адміністративного статусу і входила до Дамаського вілайету. Її важливість визначалася лише паломницьким шляхом, який пролягав від Дамаска до Мекки та Медини [Al-Halasā 2005, 17]. Північна частина була економічно і соціально пов'язана з Сирією і відома під назвою “*Mašārif aš-Šām*” ‘підступи до Дамаска’, а південна – з Аравією і Південною Палестиною і називалася “*Mašārif al-Hiğāz*” ‘підступи до Хіджазу’ [Anderson 2005, 15].

На політичній карті країна з'явилася внаслідок Арабського антитурецького повстання в 1921 р. як залежний від Великобританії емірат Трансйорданія, утворений у межах Британського мандата. На той час вона являла собою малонаселений, переважно аграрний регіон зі значним відсотком корінного кочового населення. Стосунки між двома основними соціальними групами – фелaxами та кочовиками – були постійно напруженими через напади бедуїнів на населені пункти з метою пограбування.

За даними британської влади, в 1921 р. кількість мешканців становила 230 тис. осіб, а на 1946 р. ця цифра збільшилася майже вдвічі – до 433,659 осіб [Sawaie 2007, 498]. Як і в більшості регіонів арабського світу, населення поділялося на три категорії за соціальною ознакою: кочовики, фелaxи та міські мешканці. Переважна більшість були етнічними арабами, за винятком нечисленної групи черкесів та чеченців – біженців з Кавказу.

Серед корінних мешканців відсоток міського населення на початку ХХ ст. був доволі незначним. Населені пункти розташовувалися нерівномірно, їхні мешканці проживали у відносній ізоляції через великі відстані та відсутність засобів комунікації, що сприяло формуванню значної кількості територіальних говірок, на які накладася диференціація за соціальною ознакою (кочові vs осілі діалекти). Дослідник Р. Клівленд, який у 1960-х рр. здійснив першу спробу територіальної класифікації йорданських діалектів за фонологічними, морфологічними та синтаксичними ознаками, вказував на надзвичайне розмаїття місцевих розмовних ідіомів [Cleveland 1963, 56].

Утворений в 1921 р. емірат Трансйорданія потребував кваліфікованих кадрів, і в період до 1948 р. туди іммігрували близько 10 тис. освічених палестинців. Найбільшу кількість іммігрантів прийняв Амман, який отримав статус столиці в 1923 р. [Sawaie 2007, 499].

На той час кількість його населення не перевищувала 2,5 тис. [Palva 2004, 224]. Також протягом 20–30-х рр. головні міста Емірату (Амман, Ірбід, Джераш, Маан) поповнилися значною кількістю вихідців із Сирії. Іммігранти першої хвилі (20–30-х рр.) являли собою елітні родини з культурних центрів Сирії та Палестини і справили значний вплив на політичний, економічний та соціальний розвиток йорданського суспільства. Саме в цей період почалася інтенсивна інтерференція місцевих говірок з більш престижними міськими діалектами інших регіонів Леванту.

Наступною важливою віхою в історії країни, внаслідок якої відбулися серйозні зміни у демографічній, соціальній, а отже, і мовній ситуації, стали хвилі імміграції палестинських біженців після арабо-ізраїльських війн 1948 р. і 1967 р. Держава надала всім бажаним громадянство і право на постійне проживання. У цей період у Йорданії знайшли притулок 1,5 млн. осіб. На відміну від іммігрантів перших десятиліть, вони були вихідцями передусім із сільської місцевості. Населення країни у період 1947–1986 рр. збільшилося з 500 тис. до 2,3 млн. осіб. Лише в одному Аммані кількість мешканців зросла у 15 разів протягом 1950–1990 рр. [Al-Wer 2007a, 58].

Остання хвиля масової імміграції палестинців відбулася в 1991 р. внаслідок війни у Перській затоці. Тоді з Кувейта були депортовані всі палестинці (350 тис. осіб, більшість із них мали йорданське громадянство), оскільки Ясір Арафат підтримав іракську агресію.

Імміграція ззовні супроводжувалася внутрішніми міграціями з прилеглих до великих міст населених пунктів, мешканці яких шукали кращого життя та роботи. Це поклало початок формуванню центрів урбанізації з ідіомами, наближеними за своїми функціями до койне. Основними такими містами є Амман, Ірбід, аль-Карак, Маан. Кардинальні зміни в ситуації відбулися після Другої світової війни: якщо у 1960 р. зайнятість у йорданському аграрному секторі становила 44%, то на 1980 рік цей показник зменшився до 20% [Holes 1995, 271].

На сьогодні найбільш урбанізованим є центральний регіон, у якому проживає 62% населення, хоча його територія становить лише 16% від території королівства. Він зазнав найбільш інтенсивної імміграції, в т.ч. палестинських біженців [Al-Wer 2007a, 58]. За даними останнього перепису (2002 р.), кількість міського населення країни становить близько 78%, при цьому у столиці проживає приблизно 40% (2 млн. осіб) усього населення королівства [Кочнева 2004, 11]. Загалом, за статистичними даними на 2005 рік, Йорданія (разом із Палестиною) посідає четверте місце за рівнем урбанізації в арабському світі (74,3%) після Лівії, Бахреїну та Саудівської Аравії [Miller 2007, 24].

Р. Клівленд, якому належить єдина на сьогодні спроба класифікації йорданських діалектів з урахуванням соціальних особливостей, пропонує виділяти 4 групи ідіомів [Cleveland 1963]. За основу взято форму імперфекта дієслова *qāl* ‘сказати’, на прикладі якої можна простежити реалізацію важливих фонетико-морфологічних характеристик:

1. Тип “*yigūl*” – архаїчний діалект, генетично пов’язаний із мовленням мешканців Неджда. Він характеризується найбільш “класицизованою” консонантною системою, за винятком реалізації трьох приголосних ($q \rightarrow g$; $d \rightarrow \tilde{d}$; $k \rightarrow \tilde{c}$), а також консерватизмом на лексичному рівні (наприклад, відсутністю типової для Леванту питальної частки *šū* ‘що?’). У галузі морфології його дистинктивними рисами, які відрізняють цей діалект від решти ідіомів, є відсутність таких показників “урбанізованого” діалекту, як преформатив імперфекта *b-* та суфікс заперечення *-š*, класична форма заперечення імператива. Носіями його є передусім бедуїни у східній та південній частинах йорданської пустелі, а також колишні кочовики, які заселили мухафазу аль-Карак.

2. Тип “*bigūl*” – характерний для сільських говірок Південної Палестини. На думку дослідника, з точки зору фонології цей діалект наближений до типу 1, але відрізняється наявністю преформатива імперфекта *b-*, а також менш архаїзованою лексичною системою.

3. Тип “*bikūl*” – говірки вихідців із сіл Центральної Палестини та прилеглих до Єрусалима населених пунктів. Окрім специфічної риси – реалізації класичної фонем *q* через *k*, – за загальними фонетичними характеристиками цей тип є близьким до попереднього. Лише на підставі зазначеної риси дослідник виділив цю групу говірок окремо.

Зближує їх і низка спільних морфологічних рис, як-от наявність суфікса заперечення у дієслівних формах (*b---š* або *ta-b---š*). За спостереженнями дослідника, на той період типи 2 і 3 були найпоширенішими серед діалектів Йорданії.

4. Тип “*bi’ūl*” – мовлення міських мешканців, яке значною мірою відрізняється з фонологічної точки зору від перших трьох і характеризується такими рисами, як реалізація інтердентальних $\underline{s}$ і $\underline{z}$ через дентальні, палаталізація африкати $\check{g}$. Іншою специфічною рисою є часткове уподібнення преформатива імперфекта префікса множини (*mniktub*), що є типовим для міських діалектів Леванту. Носіями цього ідіома є лише вихідці з Єрусалима, Яффи, Хайфи та інших міст Леванту, тому Р. Клівленд позначає його як “єрусалимський діалект” через його нейорданське походження. Водночас більшість сучасних праць вказують на те, що амманське койне формується на базі саме цього діалекту [Holes 1995, 280].

Зазначена класифікація базується лише на кількох фонетико-морфологічних рисах і не враховує ареали поширення вказаних ідіомів. До того ж її можна вважати певною мірою застарілою, оскільки цю працю було опубліковано до хвилі масової імміграції палестинців внаслідок війни 1967 року, яка спричинила додаткові зміни у демографічній і мовній ситуаціях.

Дані про реалізацію традиційно цікавих для арабської діалектології приголосних у йорданських ідіомах можна подати таким чином:

Типи консонантних варіацій у йорданських діалектах

Фонема	Бедуїнський тип “ <i>(b)yigūl</i> ”	Сільський тип “ <i>bikūl</i> ”	Міський тип “ <i>bi’ūl</i> ”
ث / $\underline{s}$	$\underline{s}$	$\underline{s}$	<i>s/t</i>
ذ / $\underline{z}$	<i>z</i>	<i>z</i>	<i>z/d</i>
ج / $\check{g}$	$\check{g}$	$\check{g}$	<i>ž</i>
ض / <i>d</i>	<i>ḍ</i>	<i>ḍ</i>	<i>d</i>
ظ / <i>ḍ</i>	<i>ḍ</i>	<i>ḍ</i>	<i>d</i>
ق / <i>q</i>	<i>g</i>	<i>k</i>	’
ك / <i>k</i>	<i>k/č</i>	<i>č</i>	<i>k</i>

З другого боку, враховуючи динаміку розвитку йорданського суспільства та мовний аспект демографічної ситуації, на сьогодні навряд чи можна констатувати наявність сформованих територіальних діалектів. При інтенсивних мовних контактах можливі кілька варіантів розвитку ситуації: а) домінування одного ідіома над іншими; б) становлення змішаних форм; в) виникнення цілковито нових мовних форм. За даними Е. аль-Вер, у йорданській ситуації всі ці варіанти мають місце [Al-Wer 2007a, 55].

У загальних рисах територіальна класифікація традиційних йорданських діалектів містить дві великі групи:

1) ідіоми східної та південної частин країни, які мають кордон із Саудівською Аравією та Іраком. Вони належать до північноаравійського типу діалектів [Versteegh 1997, 148] і представлені на сьогодні меншою кількістю носіїв. Зокрема, у південному регіоні, який займає 51% території країни, проживають лише 9% мешканців;

2) ідіоми північного та центрального регіонів, які належать до південних діалектів Леванту. Ця група, у свою чергу, поділяється на хоранський діалект півночі, близький

до південносирійського (мухафазі Ірбід та Аджлун), і діалект мухафазі аль-Балка' центрального регіону країни, передусім міста ас-Салт. На відстані 140 км від останнього розташований південний пункт цього регіону – місто аль-Карак. Через нього, за даними фінського дослідника йорданських діалектів Х. Пальви, пролягає важлива ізоглоса. Зокрема, традиційний діалект цього стародавнього міста являє собою перехідний тип між осілими ідіомами Леванту та діалектом Хіджазу [Al-Wer 2007a, 58] завдяки географічному розташуванню на історичному паломницькому шляху від Дамаска до Мекки і далі до Єгипту [Al-Halasa 2005, 15]. “Бедуїнізація” (типовою рисою якої є передусім реалізація *q* через *g* [Versteegh 1997, 155]) каракського діалекту відбулася через масову міграцію кочовиків до цього регіону і спостерігається передусім на фонетичному рівні. З другого боку, він поповнився сирійською діалектною лексикою завдяки інтенсивним контактам із сирійськими паломниками.

На жаль, через відсутність будь-яких зафіксованих зразків місцевих йорданських діалектів “доізраїльського” періоду та інтересу дослідників до мовної ситуації в цьому регіоні (на відміну від єгипетського діалекту, яким зацікавилися вже наприкінці XIX ст.) неможливо здійснити діахронічне дослідження йорданських ідіомів. Також відкритим залишається питання про те, який з ідіомів домінував у період до масової імміграції палестинців – бедуїнські діалекти, сільські чи міські.

Мухаммадом Савайе висунуто такі припущення стосовно співвідношення територіальних та соціальних ідіомів на той період: а) поступова конвергенція в бік інших міських діалектів Леванту, які користувалися більшим престижем через високий соціальний статус їхніх носіїв-іммігрантів; б) перехід іммігрантів на місцеві йорданські діалекти; в) тенденція до переходу на хіджаський діалект еміра Абдалли I; г) формування полікомпонентної мовної ситуації [Sawaie 2007, 499].

За даними наших інформантів, батьки або дідуся яких були вихідцями з інших регіонів Леванту, у “змішаних” родинах як носії сирійських і палестинських міських діалектів, так і корінні йорданці зберігали свою мовну і соціальну ідентичність, але їхні діти поступово переходили на діалект тієї соціальної групи, яка домінувала в оточенні. Щодо хіджаського діалекту еміра Абдалли I, який переїхав до Йорданії у 1920 р., то він не користувався помітним престижем і ніколи не був домінуючим. Навпаки, Гашимітська династія незабаром перейшла на йорданський діалект. Зокрема, найвидатніший її представник – король Хусейн бен Талал (1935–1999) – розмовляв амманським койне. Можливо, не останню роль у цьому відіграв той факт, що Гашиміти – вихідці з Аравії – після проголошення емірату Трансйорданія не хотіли виглядати іноземцями в очах місцевого населення і прагнули заручитися його підтримкою [Anderson 2005, 18].

У “доамманський” період (до 1930-х рр.) найбільшим йорданським містом був адміністративний центр мухафазі аль-Балка' ас-Салт, діалект якого є значно бедуїнізованим на фонологічному та лексичному рівнях, хоча історично він належав до “осілих” (за даними османських рукописів XVI ст.) [Palva 2004, 222]. Койне змішаного типу сформувалося в ньому протягом XVII–XVIII ст. внаслідок контактів з бедуїнськими діалектами [Miller 2006, 595]. Тривалий час ас-Салт залишався єдиним постійно населеним пунктом зазначеного регіону. Мовлення його мешканців сприймалося як певний еталон для койнеїзації, і лише після виникнення нової столиці ас-Салт втратив свій історичний статус. Е. аль-Вер припускає, що, якби це місто стало столицею, загальнонаціональне койне сформувалося б на базі його діалекту [Al-Wer 2007a, 59].

Феномен столичного койне Йорданії полягає в тому, що в цьому разі йдеться про становлення цілковито нового ідіома “з нуля”, без попередньої історії. Провідну роль у цьому процесі відіграє сьгоднішнє молоде покоління, яке, за даними Е. аль-Вер, позиціонує себе як “*ammaniyyūn*” ‘амманці’, тоді як для представників старшого покоління (в тому числі тих, хто народився і виріс у столиці) невіддільною частиною самоідентифікації вважається регіональне та племінне походження предків, яке є предметом гордості (*ma'ādse* ‘єрусалимці’, *iribdāwiyye* ‘ірбідці’, *karakīyyūn* ‘каракці’, *salt, iyyūn* ‘мешканці ас-Салта’). За нашими спостереженнями, родоплемінна належність у Йорданії є найважливішим елементом самоідентифікації навіть серед молодого покоління. Для йорданця вкрай важливо передусім дізнатися, до якого роду належить особа, з котрою

він має справу. Племінне та регіональне походження є своєрідною “візитною карткою” йорданця, на відміну від палестинця-емігранта.

Традиційним для Йорданії суспільним поділом є “бедуїни vs осілі”, тоді як у палестинському суспільстві провідну роль відіграє дихотомія “місто / село”, і його діалекти класифікуються саме за цим принципом. Палестинська система суспільної організації була перенесена і до Аммана, де іммігранти дотримуються традиційного соціального поділу, хоча і мешкають у новому місті [Al-Wer 2007a, 60]. Зокрема, іммігранти пізніших періодів схильні утворювати окремі спільноти на території таборів біженців або в конкретних районах.

На розмежування йорданської та палестинської ідентичностей вплинули політичний конфлікт і громадянська війна кінця 1960-х – поч. 1970-х рр. між армією та палестинськими бунтівниками, які поставили під загрозу існування Йорданії як держави. Запроваджена після цього державна стратегія модернізації передбачала широке залучення корінного населення до економічного розвитку країни і керівних посад. Визнання Йорданією Організації звільнення Палестини представником палестинського народу спричинило подальші пошуки власне йорданської ідентичності.

У 1970–1980-х рр. корінні йорданці почали відігравати більш вагомую роль у політиці та обійняли ключові пости в армії. На той час ситуація в королівстві стабілізувалася і його авторитет у регіоні зріс. У соціолінгвістичному плані це призвело до певної переоцінки мовних варіантів. Якщо у першій половині ХХ ст. більшим престижем користувалися діалекти інших регіонів Леванту, пов’язані з вишуканістю, освіченістю та міською культурою, то останніми десятиліттями традиційні локальні риси почали асоціюватися з політичним впливом і власне йорданською ідентичністю [Al-Wer 2007a, 61].

За нашими спостереженнями, типові для міст Леванту фонетичні особливості, які в сусідніх країнах користуються безсумнівним престижем (див. таблицю), для йорданців (зокрема, чоловіків) є неприйнятними й асоціюються з палестинською ідентичністю або з жіночим мовленням. І навпаки, йорданські палестинці в офіційних ситуаціях з політичним контекстом схильні “переключатися” на йорданську локальну фонетичну норму. Остання в багатьох рисах орієнтується на діалект вищезгаданого міста ас-Салт, яке після виходу на домінуючі позиції Аммана почало асоціюватися з йорданським національним характером і вважатися еталоном традиційної культури.

Міська фонетична норма (тип “*bi’ūl*”) реалізується в мовленні вихідців з палестинських та сирійських міст. Крім того, в йорданській мовній ситуації вона стала яскравим гендерним маркером і типовою рисою мовлення жінок, які мешкають у містах, незалежно від їхнього територіального і соціального походження. К. Хоулз вказує на те, що в середовищі йорданських жінок (особливо серед молодого покоління всіх соціальних груп) відбувається становлення діалектної мікросистеми, в якій реалізація *q* через *’* є єдиною прийнятною нормою [Holes 1995, 278]. За даними наших інформантів, жінки-вихідці з сільської місцевості, перебуваючи у місті, намагаються дотримуватися цієї норми, але її реалізація в рідному для них середовищі часто сприймається з насмішкою.

У наявних на сьогодні наукових дослідженнях зустрічаються протиріччя стосовно рівня престижності міської фонетичної норми (передусім реалізації фонем *q* через *’*) серед чоловічого населення Йорданії. Зокрема, в англomовних працях можна зустріти кілька гіпотез про мовний статус йорданських ідіомів за соціальною ознакою й оцінку їх мовним колективом. Йдеться про престижність різних типів діалектів – міського палестинського (який начебто конкурує в цьому відношенні з літературною мовою), міських йорданських діалектів і навіть сільських та бедуїнських [Sakarna 2005, 523].

Прихильником теорії домінування міських діалектів палестинського типу є дослідник йорданських міських койне Х. Абд аль-Джавад. Він виділяє три категорії мовних процесів, яких зазнають йорданські діалекти: а) стандартизація – формування діалекту під впливом стандартної загальноарабської літературної норми; б) “урбанізація” – становлення окремих міських койне; в) “бедуїнізація” – сприйняття консервативних мовних рис, властивих бедуїнським діалектам. За даними дослідника, отриманими в Аммані та Ірбіді, йорданці сприймають міську (палестинську) норму як більш престижну і вишукану, як маркер вищого соціального статусу. Він прогнозує подальше формування йор-

данського міського койне під впливом таких тенденцій: а) витіснення консервативних рис більш престижними формами; б) формування фонетичної системи на базі міського діалекту, а лексичної – під впливом літературної мови; в) збереження певних локальних консервативних мовних рис, які асоціюються з національною ідентичністю [Sakarna 2005, 525–527].

На теорію Х. Абд аль-Джавада спираються інші дослідники при характеристиці йорданської мовної ситуації, наприклад К. Хоулз, який робить висновки на користь поступового домінування палестинської норми ($q \rightarrow '$) серед чоловіків, особливо молодого покоління [Holes 1995, 278]. Однак праці Х. Абд аль-Джавада піддав критиці А. Сахарна – через певні методологічні недоліки. Одним із них є поділ мовців на дві соціальні категорії залежно від реалізації q – через g (бедуїни та селяни) або через $'$ (міські мешканці). На думку автора, все міське населення поступово перейде на зазначену палестинську норму. Проте для таких узагальнень недостатньо однієї фонетичної риси, навіть такої показової в соціолінгвістичному відношенні, як реалізація класичної фонемі q . Типологічна диференціація діалектів (у цьому разі сільських і бедуїнських) на інших мовних рівнях може виявитися більш глибокою. Крім того, на сьогодні ще надто рано приписувати палестинську “урбанізовану” фонетичну норму всьому йорданському міському населенню. Як уже було зазначено, після напруження в йордансько-палестинських відносинах певні традиційні локальні мовні риси (як-от реалізація q через g) набули позитивної конотації, закріпилися в чоловічому мовленні й асоціюються з національною йорданською ідентичністю, мужністю і соціально-політичним впливом. К. Хоулз вказує на такий соціально-політичний підтекст реалізації зазначених фонетичних варіантів саме у міському йорданському середовищі: якщо варіант $q \rightarrow g$ асоціюється зі Східним берегом Йордану (власне йорданська риса), то варіанти $q \rightarrow ' /k$ – із Західним берегом (Палестина) [Holes 1995, 279].

Отже, на сьогодні в Йорданії склалася така мовна ситуація, в якій знаходять відображення соціальні та політичні процеси ХХ століття. Сукупність її ідіомів являє собою складну макросистему, в якій представлені діалекти різних соціальних груп, і поняття “йорданський діалект” досі не має конкретної дефініції. Зокрема, на традиційну територіальну діалектну диференціацію накладається складна система соціальних відносин, а також дихотомія “йорданське vs палестинське”.

У йорданській ситуації на сьогодні навряд чи можна поставити знак рівності між діалектом столиці / найбільшого мегаполіса і загальнонародним койне, як у випадку з країнами на кшталт Єгипту. З одного боку, ідіом кожної соціальної групи є елементом локальної ідентичності, якою пишаються, з другого – формування амманського койне серед сучасного молодого покоління відбувається під сильним впливом міських діалектів Палестини. Водночас, як зазначає К. Хоулз, процес формування йорданського (амманського) койне являє собою “діалектний компроміс”, оскільки цей ідіом вбирає у себе й певну кількість традиційних локальних (передусім фонетичних) рис бедуїнського походження [Holes 1995, 280]. Отже, в йорданській ситуації, зокрема при формуванні столичного койне, ми спостерігаємо інтерференцію “соціально полярних” ідіомів – бедуїнських і міських палестинських, тоді як сільські діалекти залишаються на периферії цього процесу як найменш престижні в соціальному плані. З другого боку, на локальному рівні кожний діалект зберігає свій статус і користується безсумнівною лояльністю певного мовного колективу. Однак у традиційній для Йорданії дихотомії “осілі vs кочові діалекти” останні все ж таки поступаються своїми позиціями на користь перших.

ЛІТЕРАТУРА

- Кочнева, Анхар. *Йордания: Королевство в сердце Востока*. Москва, 2004.
 Al-Halasa, 'Ayyūb. *Tārīḥ 'ašīrat al-Halasa (h)attā 'ām 2004*). Al-mamlaka al-'urduniyya al-hāšimiyya: al-maktaba al-wat,aniyya, 2005.
 Al-Wer, Enam. *Jordanian Arabic // Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. Brill, 2007. Vol. 2.

Al-Wer, Enam. The Formation of the Dialect of Amman: from Chaos to Order // **Arabic in the City. Issues in Dialect Contact and Language Variation.** Routledge, London and New York, 2007a.

Anderson, Betty S. **Nationalist Voices in Jordan. The Street and the State.** University of Texas Press, Austin, 2005.

Cleveland, Ray L. A Classification for the Arabic Dialects of Jordan // **Bulletin of the American Schools of Oriental Research.** 1963. No. 171.

Holes, Clive. Community, Dialect and Urbanization in the Arabic-Speaking Middle East // **Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London.** 1995. Vol. 58, No. 2.

Miller, Catherine. Arabic Urban Vernaculars: Development and Change // **Arabic in the City. Issues in Dialect Contact and Language Variation.** Routledge, London and New York, 2007.

Miller, Catherine. Dialect Koine // **Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics.** Vol. 1. Brill, 2006.

Miller, Catherine. Variation and Change in Arabic Urban Vernaculars// **Approaches to Arabic Dialects** (ed. by M. Haak, R. de Jong, K. Versteegh). Brill, 2004.

Palva, Heikki. Negations in the Dialect of es-Salt,, Jordan// **Approaches to Arabic Dialects** (ed. by M. Haak, R. de Jong, K. Versteegh). Brill, 2004.

Sakarna, Ahmad Khalaf. The Linguistic Status of the Modern Jordanian Dialects// **Arabica.** 2005. Vol. LII, 4.

Sawaie, Mohammed. Jordan // **Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics.** Brill, 2007. Vol. 2.

Versteegh, Kees. **The Arabic Language.** Columbia University Press, New York, 1997.